

Lesjana haba'a biroesjalajim. Volgend jaar weer. Maar dan in Jeruzalem.

Een joodse kijk op een christelijke drive

Ruben Vis, 8 januari 2018¹

Dineke Houtman van de PThU en Michael Mulder van het CIS, dank aan jullie voor de uitnodiging om met jullie te spreken, en met de deelnemers aan de PKN-Predikantenreis naar Israël.

Voor ik verder ga, moet ik zeggen dat ik met u over een onderwerp ga spreken dat ik zelf beladen vind, confronterend voor u, onaangenaam wellicht. Ik doe dit in een mengeling van verbazing en ook omdat ik gevraagd ben te spreken over wat mij is gebleken en wat ik daar nou zelf van vind.

Een persoonlijke visie dus. Het onderwerp is fundamenteel als het gaat om de verhoudingen tussen jodendom en christendom, tussen joden en christenen. Ik ben mij er van bewust dat u die verhouding positief waardeert, anders was u waarschijnlijk geen deelnemer geweest aan de PKN-studiereis naar Israël voor predikanten waar deze dag op voorbereidt. Ik juich het toe dat predikanten naar Israël gaan. Het meeste zult u daarover daar ter plekke horen, zien en ervaren.

Misschien dat ik met wat ik ga zeggen u ook pijnlijk tref. Als dat gevoel u bekruipt, weet dan dat dat zeker niet mijn bedoeling is. Wat ik wil is met u delen wat in, in ieder geval een deel van de kerken, wordt gedacht en gebezigd en wat dat met mij doet.

---

¹ Presentatie voor de deelnemers aan de reis naar Israël 22 jan. - 2 febr. 2018 voor predikanten van de Protestantse Kerk, georganiseerd door de Protestantse Theologische Universiteit en het Centrum voor Israëlstudies.

Naar een land dat ons godsdienstvrijheid gunde

Ik ben Ruben Vis, joods, Nederlands, best wel religieus levend. Maar toen iemand tegen mij zei: ik ben niet orthodox, Ruben, jij bent dat wel, toch?, zei ik terug, geheel in de Joodse traditie een vraag met een wedervraag beantwoordend: Jacques, ben jij redacteur geweest voor de Nieuwe Revu en de Panorama of ik?

Ik ben algemeen secretaris van het Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap, dat tweehonderdenvier jaar geleden werd opgericht om de Joodse Gemeenten te overkoepelen, waarvan de oudste bijna vierhonderd jaar geleden zijn gesticht.

We, mijn voorouders, kwamen uit Noord-Duitsland hierheen. Naar een land dat ons godsdienstvrijheid gunde in een tijd dat voor het eerst het grondrecht godsdienstvrijheid werd gecodificeerd.

Een eenvoudige Jood

Mooi allemaal, wat ik deed, wat ik doe, wat mijn afkomst is, maar eigenlijk ben ik maar een *posjete Jid*, een eenvoudige Jood, zoals we dat in het Jiddisch zeggen. Een schakel in de generaties. Generaties die teruggaan tot 1967, 1948, 1943, 1648 en uiteindelijk tot het jaar 70. Het jaar van de verwoesting van de Tempel in Jeruzalem, de opstand tegen de Romeinen, het door diezelfde Romeinen uitmoorden van tal van Joodse steden en dorpen en het verbannen van Joden uit het Joodse land over het Romeinse rijk.

In die verbanning leven we nog steeds. Met dien verstande dat vandaag de dag het grootste deel van het Joodse volk leeft binnen de grenzen van het land waarvandaan zij, wij, ik, destijds zijn verbannen.

Ik.

Zo voelt het, en dat al generaties lang.

Volgend jaar weer. Maar dan in Jeruzalem

Op Pesach vieren we de uittocht uit Egypte, de start van de tocht die het Joodse volk naar het Joodse land zou brengen. En als we 's avonds

heel laat klaar zijn met matzes eten en het verhaal verteld hebben over de Uittocht, de Exodus, uit Egypte, dan zeggen we tegen elkaar: *lesjana haba'a biroesjalajim*. Volgend jaar weer. Maar dan in Jeruzalem.

Van Peter Tomson, hoogleraar Nieuwe Testament en Judaïca aan de Katholieke Universiteit Leuven, leen² ik de volgende woorden: "En ook indien de steeds herhaalde verdrijving en terugkeer van de Joden in de landen van Europa een trieste geschiedenis is, kun je hun onverwoestbare optimisme en overlevingskracht zien als een teken van hoop. Die hoop putten zij zelf wellicht het meest uit de jaarlijkse viering van het paasfeest, van de verlossing die God schonk."

Het verlangen, de hoop, die bleef. Die vlam, die joodse vlam bleef branden in de harten van de joden, jaar na jaar, generatie op generatie, eeuw na eeuw. Volgend jaar weer. Maar dan in Jeruzalem.

Er is geen volk en geen groep ter wereld die zoiets dergelijks, zo'n verlangen heeft, die zo veel eeuwen de meerderheid trotseert, de verdrukking overleeft en uiteindelijk terugkeert naar Zion. Uw interesse in het jodendom, los van de theologie, los van geopolitieke vraagstukken, los van wat dan ook, is de interesse in een antropologisch en sociologisch volstrekt onverklaarbaar en onvergelijkbaar fenomeen. Hier moet wel de hand van God in aanwezig zijn.

Iedere gelovige ouder wordt vroeg of laat geconfronteerd met de vraag of zijn/haar kind het pad van de ouders blijft volgen. Gaat mijn kind nog mee naar de kerk of naar de synagoge, neemt mijn kind nog deel aan het kerkelijk leven. Naar mijn idee moet je kinderen daarin uiteindelijk vrij houden, al geef je ze natuurlijk van alles, spiritueel en materieel, mee. Ook zij hebben de vrijheid om te geloven, vrijheid van religie, of niet te geloven, maar dit is wel wat ik ze voorhoud: verlaat je een pad dat al zo vele generaties is bewandeld. Verleg je de koers die

² Peter Tomson, *Israël-theologie / Christendom van Bergrede kan nooit liberaal zijn*, Trouw, 29 juni 2006

al zo vele generaties voor jou hebben gevolgd, in goede maar vooral ook in heel slechte tijden. Mijn vier joodse grootouders, alle vier hebben de oorlog overleefd, stonden in 1945 voor de bewuste keuze om het jodendom te omarmen, om zich aan die uiterst veeleisende joodse regels te conformeren; sjabbat te houden, uitsluitend kosjer te eten, naar sjoel te gaan, alleen matzes op Pesach, etcetera. Dat was nooit een bewuste keuze. Men deed. Men volgde de ouders, de vorige generatie of week daar een beetje van af, of brak met het jodendom omdat men een niet-joodse partner huwde, maar dat was in deze families dus nooit gebeurd, nooit een vraag.

Die grootouders, die generatie, die joden de meest verschrikkelijke episode uit de geschiedenis van de Joodse diaspora aan den lijve hadden ondervonden, die kozen bewust om joods te zijn, om zich als joods te manifesteren, om zich voor het jodendom in te zetten en om de heel zware en uiterst ingrijpende joodse leefregels, de *mitswot*, te aanvaarden en er zo goed mogelijk naar te leven. Bewust. Als geen generatie voor hen en nu ook na hen, hebben zij het Goddelijk juk op zich genomen. Is dat niet een ongelofelijke prestatie. En je vraagt je af, waaruit hebben zij de kracht geput, hoe hebben ze dit vol overtuiging kunnen doen. Wat heeft hen geïnspireerd? Het zijn vragen die ik niet kan beantwoorden. Mijn grootouders hebben in ieder geval die keuze gemaakt voordat in 1948 de joodse staat werd opgericht. Israël is voor de generatie van mijn kinderen een gegeven. Voor de generatie van mijn ouders en mijn grootouders een wonder. In heel veel joodse huizen hangt een *mezoeza* aan de deurpost. Een kokertje met daarin opgerold een stukje perkament met daarop een tekst uit de Tora. In veel huizen van de generatie van mijn grootouders hing ook de Onafhankelijkheidsverklaring van Israel die David Ben Goerion op 14 mei 1948 voorlas, aan de muur.

Niet het paradijs

Jullie gaan er heen; jullie gaan naar Israel. Het heilige land. Het land is wel het land van melk en honing³. Maar niet het paradijs. Goed dat je er heen gaat. Met eigen ogen zien. Hoe het land groeit, bloeit, zich ontwikkelt, een top tech land is. Israëli's zijn direct en daardoor worden verschillen snel vergroot en uitvergroot. Tussen arm en rijk. Tussen Asjkenazim en Sefardim, de uit Europa afkomstige joden en de joden uit Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Tussen stedelijk midden en de periferie van het land. Tussen religieus en niet-religieus. U hoort, ik kom nog niet eens toe aan de Arabische of Palestijnse bevolking.

Één observatie, één gedachte, één notie

Daarover is veel te zeggen. Ik laat dat voor daar. Ik geef u slechts één observatie in dit kader mee: let vooral op de korte afstand tot de gebieden waar de Palestijnen wonen. Het land tussen Jordaan en zee is smal en klein, de geografische afstand tussen de twee bevolkingsgroepen is dat dus ook.

Ik geef u ook één gedachte mee voor wanneer u in Israël bent. Wanneer u door de Oude Stad loopt, of als u aan de *Kotel*, de Westelijke Tempelmuur, staat. Luister dan. Vang de geluiden op van de mogelijk hardop biddende joden aan de muur, tegelijkertijd het klokgelui van een nabije kerk, vermengd met de oproep tot gebed vanuit een moskee. In Israël is er ruimte voor godsdienstvrijheid, net zoals wij dat hier gewend zijn en koesteren.

Ik wil u nog een Bijbelse notie meegeven. Misschien bent u kritisch op wat u weet of zult u kritisch zijn aangaande wat u aan indrukken opdoet. Denk dan aan aartsvader Jakob als hij de herders van Laban ontmoet bij de waterput⁴. De herders zijn zo lijkt het, wat aan het lanterfant. Jakob, op dat moment een gast, gaat het gesprek met ze aan en opent met het woord 'mijn broeders'. Zo plaatst hij zich op het zelfde niveau als de herders. Hij plaatst zichzelf in hun schoenen.

³ Exodus 3:8

⁴ Genesis 29:4

Op de pleinen van Jeruzalem

U gaat, zag ik in het reisprogramma, naar de Olijfberg. Hopelijk zult u de Tempelberg zien. Aan de westelijke kant ervan ligt de ... logisch ... westelijke muur. De muur die de westkant van de Tempel dus omsloot.

De Talmoed vertelt⁵ hoe vijf rabbijnen vanaf de andere kant, vanaf de Olijfberg keken op de Tempelberg. De Tempelberg is niet zo'n hoge berg. Een van de vijf rabbijnen was Rabbi Akiwa.

Vier van de vijf rabbijnen huilden toen ze het uitzicht op de verwoeste Tempel zagen en hoe de grond waarop eens de Tempel stond er bij lag als een omgeploegd veld.

Vier mannen huilden, maar Rabbi Akiwa glimlachte.

Waarom lach je, vroegen ze hem.

Waarom huilen jullie? Zo stelde Rabbi Akiwa de joodse wedervraag.

Want wat ik zie, zei Rabbi Akiwa, is dat de profetie van Jesaja bewaarheid wordt. Jesaja zegt in hoofdstuk 8:12: "Ik breng je twee betrouwbare getuigen aangaande mijn volk: Oeria de priester en Zacharia de zoon van Jevarechjahoe." Wat hebben Oeria en Zacharia met elkaar te maken? Oeria profeteerde immers in de tijd van de Eerste Tempel⁶, en Zacharia in de tijd van de Tweede Tempel. Maar, zegt Rabbi Akiwa dan, de zin in Jesaja maakt de profetie van Zacharia afhankelijk van die van Oeria. Inzake Oeria wordt gezegd: "vanwege jou zal Zion omgeploegd worden als een akker."⁷ In het geval van Zacharia vinden we de uitspraak: "Maar opnieuw zullen oude mannen en oude vrouwen op de pleinen van Jeruzalem zitten. En de straten van de stad zullen vol zijn van spelende kinderen."⁸

Waarop Rabbi Akiwa zich tot zijn vier metgezellen wendt en zegt: de profetie van Oeria is volledig uitgekomen. Zie hoe de Tempelberg is omgeploegd. Dan weet ik zeker dat de profetie van Zacharia eveneens uit zal komen; "ook al lijkt het voor jullie die van het

volk nog over zijn onmogelijk, waarom zou het voor Mij onmogelijk zijn"⁹; ouderen zullen op de pleinen van Jeruzalem zitten en de kinderen zullen spelen in de straten van Jeruzalem.

Rabbi Akiwa, zeiden zijn vier metgezellen, je hebt ons getroost, je hebt ons getroost.

Dames en heren, predikanten, binnenkort reist u af naar het heilige land, het Terra Sancta en het Terra Promessa, het beloofde land. Daar zult u ouderen op de pleinen van Jeruzalem zien zitten en kinderen spelend op de straten. Rabbi Akiwa's verwachting is uitgekomen. Het heeft bijna tweeduizend jaar geduurd, onwaarschijnlijk lang. Ieder jaar was er die wens, die hoop, die tegenover elkaar werd uitgesproken: volgend jaar in Jeruzalem. Volgend jaar zitten onze ouderen op de pleinen van Jeruzalem en volgend jaar spelen onze kinderen in de straten van Jeruzalem. De hoop is steeds levend gehouden. De woorden van de profeet hebben de rabbijnen getroost die de Tempelberg zagen liggen, en hebben nog honderden generaties de kracht gegeven de woorden van Tora en de toekomstverwachtingen van de profeten door te geven. Het is de hoop van het Joodse volk.

Maar die hoop wordt ons niet gegund. Niet altijd. Nog steeds niet. Niet door iedereen. En daar ben ik mee geconfronteerd en daar mee, met dat fenomeen wil ik u confronteren. Wat het voor mij voor betekenis heeft. Wat de impact daar van is.

Ik doel niet eens op de Jeruzalem-discussie. Ik zeg u eerlijk die is voor mij geen discussie. In veel Joodse huizen hing een Mizrachbordje aan de muur. Dat is een gekalligrafeerde tekst van het woord Mizrach wat oosten betekent. Daar waar het Mizrachbordje hing, in die windrichting is Jeruzalem. Zo was het generaties lang. Ik heb een app op mijn telefoon. Die app is een kompas. Maar de naald wijst, waar ik me ook bevind, niet naar het noorden, maar naar Jeruzalem, naar de Tempelberg. Daarheen zit of sta ik; daarheen richt ik mij in mijn gebed. U begrijpt ik kan vrij weinig met een Jeruzalem-discussie.

⁵ Talmoed Bavli, Makkot, 24b, laatste alinea

⁶ Jeremia 26

⁷ Micha 3:12

⁸ Zacharia 8:4-5

⁹ Zacharia 8:6

Lieve mensen, doe het niet!

Uw geloof is het geloof in God, ons geloof ook. De vraag of u en ik in hetzelfde geloven is een uiterst complexe. En vanuit uw gezichtspunt bezien een andere dan vanuit mijn gezichtspunt. Het is een te fundamentele vraag om nu hier te behandelen. Uw geloof is het geloof in de drie-enige God, mijn geloof niet.

Peter Tomson zegt over christelijke toenadering tot het jodendom: "Onjuist lijkt mij de veronderstelling dat te grote openheid voor het jodendom de kern van het christelijk geloof in gevaar brengt. Wanneer we in vertrouwen hebben aanvaard dat onze eigen christelijke belijdenis in een joods zinsverband begrepen wil zijn, hoeven we daarvoor niet bang te zijn."¹⁰

Er zijn heel wat christenen, die zich geroepen voelen om ons iets van hun geloof te brengen. Lieve mensen, doe het niet! Vind gerust in mijn geloof wat u nodig hebt voor uw geloof, maar ... u hebt uw geloof en ik het mijne. Jacques, uit het begin van mijn uiteenzetting dacht dat ik wel orthodox zou zijn. Ik ben liberaal. Ik ben namelijk vreselijk gesteld op mijn vrijheid. Dat ben ik al sinds ik hier kwam en hier godsdienstvrijheid kreeg. Maar nog veel van uw geloofsgenoten gunnen mij dat niet en dat zit mij buitengewoon dwars. Ik zal u proberen uit te leggen waarom dit mij zo buitengewoon dwars zit, waarom dit voor de joodse gemeenschap zo pijnlijk en kwetsend kan zijn. Ik wil mij niet hoeven te verweren. Waarom zou ik dat nog moeten. Toch is het zo, toch is het nodig. Nog steeds zijn er christenen, leken, lidmaten, geestelijken, kerkelijke groeperingen, die mij willen vertellen dat ik Jezus als messias zou moeten toelaten in mijn leven. Hetzij als jood – volgens mij gaat jodendom met Jezus als messias niet samen, hetzij door christen te worden. Ik heb mijn handen vol aan mijn eigen geloof, de verplichtingen zijn talrijk kan ik u vertellen, en daar komt bij dat ik dat pad van mijn voorouders zoals ik u eerder heb

uitgelegd niet kàn inruilen voor het christendom.

Het geloof dat ik aanhang verwacht niet dat iedereen Joods moet worden. Ieder in zijn geloof kan een goed mens zijn. Daar hoeft je niet perse Joods voor te zijn. Het jodendom kijkt dus anders aan tegen het niet-aanhangen van het jodendom dan het Christendom aankijkt tegen het niet-aanhangen van het christendom. Ook vanuit die joodse traditie vinden wij het dus ongemakkelijk wanneer iemand vanuit een ander geloof zich er toe inzet dat je zijn of haar geloof moet aannemen.

Jodenzending in kinderliteratuur

Taalkundige Ewoud Sanders heeft onderzoek gedaan naar zendingsverhalen voor kinderen, naar de inzet van kinderverhalen, waarvan er sommige in oplages van wel honderdduizend zijn verschenen.

Sanders analyseert in zijn dissertatie *Levi's eerste kerstfeest*¹¹ dertien katholieke en 67 protestantse verhalen met *Jodenzending* als boodschap en onderzocht hoe ze werden ontvangen en in hoeverre er verhaalpatronen in te herkennen zijn. Het oudste verhaal dat hij kon vinden dateert van 1792, het jongste van 2015.

In 2015 nog verscheen het verhaal *De zoektocht van Lea Rachel*¹² met een joodse boekhandelaar die steeds op de grond spuugt als hij over 'vuile christenen' of 'vuile gojims' praat. Er zijn sinds de eerste druk in 1999 ruim tienduizend exemplaren van verkocht. Het boek haalde in februari 2000 de vierde plaats in de Boekentoptien jeugdboeken van het Reformatorisch Dagblad.

Van *De blinde ziet*, over twee joodse kinderen die zich willen bekeren en door hun joodse grootmoeder daarom worden mishandeld, werden tussen 1983 en 2008 meer dan 15.000 exemplaren verkocht.

Maar het blijft niet alleen bij de boodschap aan kinderen in verhalen en in boeken.

¹⁰ Ongesigneerd, http://www.boekencentrum.nl/images/files/61A%20Inleidin g%20zegeningen%20blz.%20405-425_5802.rtf

¹¹ Ewoud Sanders, *Levi's eerste kerstfeest*. Jeugdverhalen over jodenbeking, 1792-2015., 2017

¹² <http://www.hertog.nl/artikel.aspx?ean=9789033114014>

Een van de belangrijkste hedendaagse uitgeverij van dit soort lectuur is Den Hertog. Den Hertog geeft ook boeken uit voor volwassenen in dit genre. Boeken waarin Jodenzending en de erkenning door joden van Jezus als Messias centraal staan. Een voorbeeld hiervan is *Wat zal de morgen brengen*¹³, de Nederlandse versie van *Was wird der Morgen bringen? Zwei Jüdinnen überleben Auschwitz und finden zum Glauben an Jesus Christus* van Marianne Adam en Ella Salomon. Ruud ter Beek, vrijgemaakt gereformeerd predikant te Leusden, heeft zijn vrije tijd er aan opgeofferd om juist dit oorlogsverhaal te vertalen. De dames Adam en Salomon hadden Auschwitz overleefd. Zij traden in 1964 op als getuigen in een Auschwitz-proces in Frankfurt. Daar raakten de vrouwen in contact met de *Evangelische Marienschwesternschaft* Darmstadt. Hieruit kwam voort dat Adam en Salomon zich bekeerden tot Christus als hun Messias.

Geschrokken

Naar aanleiding van de dissertatie van Ewoud Sanders ben ik op onderzoek uitgegaan. Door simpelweg om me heen te kijken, digitaal en in real life. Zo heb ik mij een beeld gevormd van wat zich anno nu afspeelt aan *Jodenzending*. Ik ben er van geschrokken, omdat ik dacht dat we dat hoofdstuk nu wel hadden afgesloten. Het tegendeel blijkt waar. U wist het misschien, u herkent zich er misschien zelfs in, ik weet het niet, ik hoop van niet, maar mij is gebleken dat *Jodenzending* nog spring en springlevend is. Zelfs de Sjoa heeft niet het besef op kunnen roepen van *Jodenzending* af te zien; in tegendeel.

Zending Marten Visser van de Gereformeerde Zendingsbond: "Schuldgevoel over de te geringe inzet van christenen tegen de gruwelijke massamoord op joden door de nazi's mag er niet toe leiden dat we joden het

goede nieuws over de gekomen Messias onthouden."¹⁴

Op internet is sinds kort een complete Nederlandstalige handleiding voor *Jodenzending* te vinden, getiteld: *Hoe maken we Joden bekend met hun Messias*.

De gedrevenheid van de Zeeuwse dominee Maarten Klaassen is een ander voorbeeld dat de theologisch geïnspireerde drang tot jodenbekering nog springlevend is.

De zendingsdrang is nog niet uit Nederland verdwenen ondanks dat de Protestantse en Rooms-Katholieke kerk en diverse andere kerken zending onder joden hebben afgezworen. Het wordt nog steeds geprobeerd: joden te bewegen het christendom op zich te nemen; Jezus als verlosser te erkennen.

Sterk joods-bewust

Veel van de joden die ik heb gesproken reageren op de uitkomsten van mijn beperkte onderzoekje als volgt. In eerste instantie zeggen zij zelfbewust dat zij natuurlijk niet gegrepen zullen worden door de *Jodenzending*. Dan zeggen ze dat die hele *Jodenzending* toch niets wordt, want wie is daar nou in het verleden voor gevallen. òf ze staan sterk in hun geloof en zijn daar te zeer mee bezig dat er niet eens interesse is in het geloofsgesprek, òf ze zijn zo weinig gelovig, maar ook daarzonder sterk Joods-bewust, dat zij een geloofsgesprek niet aan zullen gaan.

En dan komt uiteindelijk de Joodse identiteit, dat joodse zelfbewustzijn, op de voorgrond. De onopgeefbare verbondenheid jegens de joden, waarover uw Kerkorde spreekt, die geldt sterk, zeer sterk voor onszelf onderling, voor joden hoe religieus maar ook hoe seculier ook. Jodendom is meer dan een geloof. Jodendom is ook sterke verwantschap en onderlinge solidariteit. En daarom is het voor de joodse gemeenschap pijnlijk en kwetsend om te zien hoe mensen als Van de Beek, Stegeman, Paas, Van Houwelingen of Klaassen – ik zal op ieder van hen in het vervolg ingaan, over ons

¹³ Marianne Adam, Ella Salomon, *Wat zal de morgen brengen*, 1997

¹⁴ Marten Visser, *Liefde voor Israël uit zich door zending onder Joden*, Reformatorisch Dagblad, 30 april 2011

spreken en denken. Over hoe er door clubs als Roechama gewerkt wordt. Over hoe de Nieuwe Bijbelvertaling in de markt werd gezet. Hoe het zaad van *Jodenzending* gezaaid wordt. Hoe joden negatief worden afgeschilderd. Hoe de onopgeefbare band met Israël keer op keer ter discussie wordt gesteld of wordt opgeroepen om deze maar eens te herdefiniëren.

Interesse, begrip en erkenning

De dialoog met christenen kreeg in Nederland in de jaren '80 structuur met de oprichting van het OJEC, het Overlegorgaan Joden en Christenen. Sindsdien is er dankzij initiatieven als het OJEC veel veranderd. Er zijn via het OJEC contacten gelegd, er is interesse, begrip en erkenning ontstaan voor de joodse geloofsopvatting en beleving. Ook is het besef van onderlinge saamhorigheid toegenomen als geloofsgemeenschappen die zich bevinden in een seculariserende samenleving. In die zelfde samenleving waar het aantal Israel-vrienden nog altijd een minderheid is en de kritiek op Israel maar niet verstomt, is de steun van christenen voor de Joodse staat bemoedigend.

Zorgwekkend

Tegenover al deze ontwikkelingen staat dat de drang tot bekering van de joden nog niet geheel is verdwenen. En dat is zorgwekkend. Er zijn dus nog steeds flink wat initiatieven die joden nog steeds niet accepteren zoals ze zijn. Voor de een heet het zendingsdrang, voor de ander kerkelijk anti-judaïsme en voor weer een ander is het religieus gemotiveerd antisemitisme. Joden die met een dergelijke al dan niet verholde zendingstoenadering worden geconfronteerd zijn vaak onwetend van de eigenlijke motieven.

Het heil

Columnist Herman Oosterman op de site van een katholieke kerk in Assen vertelt hoe er in de kerk werd gesproken over de joden. In zijn jeugd werd er in de kerk op Goede Vrijdag

speciaal gebeden voor de Joden. De tekst van die voorbede luidde volgens een kerkboek uit 1911: *Laat ons bidden voor de trouweloze joden, opdat God onze Heer den blinddoek wegneme van hunne harten, opdat zij Jezus Christus onzen Heer erkennen.*

In een kerkboek van een halve eeuw later: *... die zelfs de trouweloosheid van de Joden, van Uw ontferming niet afstoot, verhoor onze gebeden welke wij tot U richten voor de verblindheid van dit volk.* "Met zulke gebeden heeft onze kerk niet bijgedragen aan de verbroedering tussen joden en christenen," constateert Oosterman. Waarop hij een dialoog citeert van op het station van Veendam toen daarvandaan de Joodse bewoners uit die plaats werden gedeporteerd. "Daar staat weer een trein voor Westerbork." Zegt de andere man: "Het zijn toch alleen maar joden?" Waarop de columnist constateert: "Joden vormden een aparte groep en waren bij veel mensen niet geliefd."¹⁵

Toch is het niet steeds zo geweest. Wees verdraagzaam, ook tegen kettters. Laat het oordeel aan God over. Dit veranderde nadat het christendom onder keizer Theodosius I Romeins staatsgodsdienst was geworden.

Nostra Aetate, de verklaring van het Tweede Vaticaanse concilie en pauselijke encycliek uit de jaren zestig, lijkt er voor te hebben gezorgd dat actieve *Jodenzending* of de inzameling van geld voor *Jodenzending* vanuit in ieder geval die hoek niet meer bestaat of voor mij niet meer waarneembaar is. In het protestantisme, waarschijnlijk omdat daar geen centraal gezag geldt, ligt dat anders.

Ik sprak eens met een kardinaal, werkzaam in het Vaticaan. Hij legde mij uit dat het christendom er naar streeft dat men tot het heil komt, hetgeen de weg naar de hemel effent. Ik neem het van hem aan; ik weet het niet. Dit heil is alleen weggelegd voor wie Jezus als de Messias beschouwt, vandaar dat je christen moet zijn om in de hemel te geraken. Maar, zei me de kardinaal, voor de joden is het anders.

¹⁵ <http://www.franciscus-parochie.nl/zij-schrijven/3257-wandelen-en-gedenken>

Voor hen, voor de joden, geldt al het heil. Zij hoeven dus niet tot de hemel te komen door tussenkomst van Jezus als de Messias. Hoe dat precies zit is een kerkelijk mysterie. Later is mij uitgelegd dat er in de kerk sprake is van meerdere mysteries. Dit is er dus één van.

Ik ken de werking van het christelijke of misschien alleen katholieke concept van mysteries niet maar ik kan mij er wel enigszins iets bij indenken. Het bestaan van het Joodse volk, waarover we eerder al spraken, is immers ook iets mysterieus, iets onverklaarbaars, en misschien daarom vallend in de categorie: wonder.

Voor de Amerikaanse protestantse theoloog en Paulus-onderzoeker Ed Parish Sanders¹⁶ is de weg van de synagoge een even legitieme uitdrukking van genade, liefde en gerechtigheid van God als de weg die de kerk gaat.

Abraham van de Beek, over wie ik aanstonds nog ruimschoots kom te spreken, ziet dit anders. Abraham van de Beek is een hoogleraar theologie aan de Vrije Universiteit en predikant in de Protestantse Kerk, de PKN. Joden moeten gedoopt worden. Joden moeten bekeerd worden want het is allerminst zo dat de Joden vanzelfsprekend het koninkrijk ingaan. Hun ongeloof moet plaats maken voor bekering tot het christendom. Ook de jood moet zich tot Christus bekeren. Er geldt inlijving in Christus en niets anders. Daarom is de vraag naar *Jodenzending* geen vraag. Het is geen gesprek, maar een bericht. Het is een gebod om Joden te betuigen dat Jezus de Messias is. Het woord 'gesprek' is een mystificatie, een misleiding. Het woord 'gesprek' verhult de eigenlijke bedoeling. En die bedoeling is: *Jodenzending*. Dit en niets anders is de opdracht. Aldus professor Van de Beek in zijn boek *De Kring om de Messias*.¹⁷

Drie categorieën

Binnen het Protestantisme onderscheid ik drie categorieën van *Jodenzending*:

1. Allereerst **ex Cathedra**, het vanaf de kansel aan de gelovigen voorhouden dat de Joden tot Jezus zouden moeten komen en daar voor te bidden. Op dergelijke kansels staan predikanten binnen de Protestantse Kerk, de Gereformeerde Gemeente en de Christelijk Gereformeerde Kerken vrijgemaakt en nog andere kerken en kerkgenootschappen.
2. **Pecunia** – om maar even in de Latijnse termen te blijven. Het inzamelen van geld om joden hier of elders op de wereld te bekeren. Dit gebeurt door allerlei stichtingen en groeperingen zoals de stichting Roechama uit Nieuw-Lekkerland, en mijn waarneming is dat het om honderdduizenden euro's per jaar moet gaan. De financiering en het verspreiden van boeken en ander materiaal over *Jodenzending* is geen klein Nederlands exportproduct.
3. Ten derde: *Jodenzending* als **theologisch product**. Er zijn verschillende theologen, dus buiten de kring van de gemeentepredikanten, die in hun publicaties *Jodenzending* laten we zeggen: legitimeren en propageren. Dit zijn mensen die u opleiden, docenten, hoogleraren zoals Van Houwelingen en Van de Beek die u de bagage meegeven om predikant te zijn, die u de boodschap en vorming meegeven om uw gemeenteleden zich kerkelijk te laten ontwikkelen, of die door publicaties, lezingen en voordrachten rechtstreeks hun opvattingen, met hun statuur en gezag aan de christenheid overbrengen.

¹⁶ E.P. Sanders, *Paul and Palestinian Judaism: A Comparison of Patterns of Religion*, 1977; *Paul, the Law, and the Jewish People*, 1983 en *Paul*, 1991

¹⁷ A. van de Beek, *De Kring om de Messias*, uitgeverij Meinema, 2002, p. 177

Jodenzending als theologisch product

P.H.R. (Rob) van Houwelingen, hoogleraar Nieuwe Testament te Kampen (Gereformeerde Kerken vrijgemaakt) zegt¹⁸: ‘We moeten Israël tot de Messias brengen.’

Van Houwelingen zegt¹⁹, in navolging van zijn collega aan de VU, Van de Beek: “Van ieder mens wordt een complete ommekeer gevraagd. Allereerst voor de Joden: een heroriëntatie van hun geloof in God, namelijk door de erkenning dat Jezus de Messias de enige weg naar de Vader is.”

Om uiteindelijk ook het fundament onder de relatie van de Protestantse Kerk met het Jodendom – de onopgeefbare verbondenheid – op losse schroeven te zetten. De onopgeefbare verbondenheid van de kerk met Israël is onderdeel van de Kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland. Van Houwelingen: “In het licht van het door mij bepleite vervullingsmodel, wil ik tenslotte nog een aanpassing van – wat hij noemt – twee bekende oneliners in overweging geven. Ten eerste: ‘Onopgeefbare verbondenheid van de kerk met Israël’ zou moeten worden: ‘Onopgeefbare verbondenheid van de kerk met de *Messias* van Israël.’” En “Ten tweede: ‘Jeruzalem als de ongedeelde hoofdstad van Israël’ zou moeten worden: ‘Het *nieuwe* Jeruzalem als de *gedeelde* hoofdstad van Gods koninkrijk.’”

Jodenzending in nauwe relatie met de Sjoa

Dr. Erik de Boer, hoogleraar kerkgeschiedenis aan de Theologische Universiteit Kampen, en buitengewoon hoogleraar aan de Vrije Universiteit, bekritiseert het besluit van de synode van de Gereformeerde Kerken-vrijgemaakt om geen apart deputaatschap in te stellen voor kerk en Israel. De Boer noemt het “verbijsterend hoe de kerk zeventig jaar na de bevrijding van Auschwitz zo omgaat met zending specifiek gericht op Joden”. Hij vindt

het ‘verdrietig’ dat de vrijgemaakten na 1945, niet net zoals de Gereformeerde Kerken voor de oorlog drie ‘Jodenzendingen’ in dienst hebben.²⁰

Net als de eerder aangehaalde zending Marten Visser van de Gereform. Zendingbond uit de Nederlands-Hervormde kerk te Hilversum bedrijft VU-professor Abraham van de Beek zijn zendingsdrang in nauwe relatie met de Sjoa.

Van de Beek is een leidende en veel gelauwerde wetenschapper en predikant binnen de van oorsprong Nederlands-Hervormde kerk en wat nu dus de Protestantse Kerk is. Kort na de publicatie van zijn boek *De Kring om de Messias, Israël als volk van de lijdende Heer* werd Van de Beek lid van de Koninklijke Academie van Wetenschappen - KNAW, en voorzitter van de KNAW-sectie Theologie en Filosofie, en decaan van de theologie faculteit van de VU. Ook na zijn emeritaat is hij aan de theologie faculteit van de VU verbonden.

Na een bezoek aan Yad Vashem besloot Van de Beek *De Kring om de Messias, Israël als volk van de lijdende Heer* te schrijven.

Van de Beek spreekt aldus:

“De Zoon van God is geopenbaard in het Poolse getto, in Anne Frank en al de anderen die stierven in de Sjoa.” Wat Van de Beek hier doet, is de zes miljoen die door de nazi’s zijn vermoord, alsnog, post mortem, tot christenen dopen.

Van de Beek spreekt verder. De Joden van Auschwitz zijn verenigd met Jezus die door de Romeinen werd doodgemarteld aan het kruis (p. 109). Israël heeft het lijden met de naam van de Heilige op de lippen gedragen, en zij vielen onder hun kruis. (p. 110, 111).

Er zijn er meer die er zo over denken. In de kring van messias-belijdende joden, wat naar mijn idee dus christenen zijn, opereert een predikant Maoz. Een Amerikaan die naar Israel is geëmigreerd en op volwassen leeftijd het

¹⁸ P.H.R. van Houwelingen, *Theologia Reformata*, 51, dec. 2008, p. 308-321

¹⁹ P.H.R. van Houwelingen, *tijdschrift De Reformatie*, jrg. 82, nr. 21, p. 341, maart 2008

²⁰ <https://www.onderwegonline.nl/2967-besluit-tegen-deputaten-kerk-en-israel-heeft-israel-prioriteit>

christendom of het messias-belijden heeft omarmd.

Maoz vindt het hoog tijd dat de kerken de Holocaust niet langer gebruiken als een excuus om de joden het Evangelie niet te brengen. De Holocaust is juist een goede reden om het Joodse volk wél het Evangelie te verkondigen²¹. Zijn boeken zijn in het Nederlands vertaald. Joden die de Holocaust als reden gebruiken om de boodschap van het christendom niet aan te willen horen, noemt Maoz 'het slechtst denkbare eerbetoon aan de slachtoffers'. Maoz vindt het 'een cynische poging om het lijden te gebruiken ten behoeve van afwijzing van het Evangelie'²².

Een Van de Beek, Visser of Maoz, en mogelijk anderen, hebben daarmee niet verklaard dat ook gedoopte joden niet gevrijwaard bleven van de klauwen van de nazi-moordenaars en hun trawanten, moet ik met cynisme zeggen.

Van de Beek zegt: Israël wordt gehaat omdat het anders is. Maar ook opdat de joden anders zijn (p. 119). Daarmee, met dit 'opdat' legitimeert Van de Beek tweeduizend jaar kerkelijk anti-Judaïsme, kerkelijk antisemitisme dat zijn nucleus vond in de Sjoa maar dat zich ook na de Sjoa heeft voortgezet. Daar draagt Van de Beek met zijn boek, met zijn denken, met zijn gezag, met zijn legitimeren, aan bij.

De Sjoa is lijden, schuld, straf en zonde

Van de Beek vindt legitimiteit in de vernietiging die de joden in de Sjoa hebben moeten ondergaan. Want, stelt Van de Beek (p. 119), Israël is de kring rond de Messias in zijn lijden. Zij delen in wat Hij leed. Zij delen in het dragen van het kruis. Het kruis is niet een willekeurig lijden. Het kruis is straf. Kruisdragen is het oordeel dragen. Joden hebben dat oordeel te aanvaarden (p. 119).

Volgens Van de Beek hangt lijden dus samen met straf – elders noemt hij het 'oordeel', en volgens Van de Beek hangen lijden en schuld ook onlosmakelijk samen (p 120). Want Israël had moeten standhouden in de beproeving die het opgelegd kreeg (p. 123). En het hangt samen met zonde. Lijden kunnen we niet van zonde losmaken (p. 122). Wie zich in de kring van de gezalfde(n) bevindt, kan zich helemaal niets permitteren (p. 132).

De Sjoa is lijden, vereenzelvigd met het lijden van Jezus, het is straf, het is schuld, en het is het gevolg van zonde. Van de Beek theoretiseert niet. Nee alles wat Van de Beek uitspreekt, doet hij in het licht van en betreft hij op de Sjoa.

Als Israël zich volkomen aan de geboden had gehouden, dan zou de geschiedenis anders zijn gegaan. Maar Israël deed dat niet (p. 138). En dus concludeert de predikant die *Yad Vashem* heeft gezien dat hun lijden in de geschiedenis ook oordeel, een straf dus, is omdat zij niet hebben geloofd in de Messias.

Van de Beek: "In een reactie op Wentsel 1987:584 heb ik indertijd (Van de Beek 1987:43) gesteld dat de holocaust nooit als oordeel mag worden gezien. Verdere studie heeft mij tot ander inzicht gebracht (p. 138, noot 310:)"

"De kerk heeft mij aangesteld," zegt Van de Beek²³. Heeft de kerk hem ooit teruggefloten, zich van Van de Beek gedistantieerd?

Bij het afscheid van Van de Beek als hoogleraar aan de VU schrijft dr. Arjan Plaisier dat de theologie van Van de Beek niet onbetwist is geweest, ook niet door hem, Plaisier dus. Maar uiteindelijk prevaleert voor de toenmalige PKN-scriba de wat hij noemt 'belangrijke betekenis voor de Protestantse Kerk' en zijn 'dankbaarheid voor de theologische inzet' die Van de Beek heeft gepleegd.

In een Festschrift is geen plaats voor kritiek. Misschien wel daarom wordt ook door de andere auteurs in de afscheidsbundel voor Van de Beek over zijn boek *De Kring om de Messias* of het thema dat daarin wordt aangesneden, wijselijk gezwegen. Alleen Gerrit de Kruijff, Van

²¹ B. Maoz, spreekbeurt Themadag Deputaatschap voor Israël, Gereformeerde Gemeenten, Gouda, 2013

²² B. Maoz, *Beginnende van Jeruzalem*, uitgeverij Den Hertog, 201, p. 196

²³ A. van de Beek, *Leven bij de dag der kleine dingen*, interview, Reformatorisch Dagblad, 10 sept. 2010

de Beeks collega, eerst in Leiden en later aan de VU, die een biografische schets van Van de Beek in het Festschrift geeft, roert De Kring aan en weet door vage termen te kiezen de heikelste punten handig te omzeilen.

De hel overleefd, hun hemel herwonnen

Ik neem u mee terug naar wat ik eerder zei over mijn vier Joodse grootouders.

Mijn grootouders, die alle vier de oorlog hebben overleefd. Die in 1945 niet alleen terug moesten keren naar de samenleving die hen heeft laten gaan, hen heeft uitgeleverd, maar daarenboven voor de bewuste keuze stonden om het jodendom opnieuw te omarmen, om zich aan die uiterst veeleisende joodse regels te conformeren. Zij hebben het Goddelijk juk bewust op zich genomen.

En dan komt Abraham van de Beek. Hoe moet ik zijn opvattingen, zijn leerstellingen, die hij aan ik weet niet hoeveel theologiestudenten heeft voorgehouden, die hij met het grote publiek deelt in zijn boek, rijmen met wat mijn grootouders en mijn ouders hebben meegemaakt. Zij hebben de Sjoa meegemaakt. Van de Beek miskent hun post-Sjoa Godsgeloof. De Sjoa is straf, de Sjoa is schuld, en het is het gevolg van zonde. Mijn ouders en grootouders hebben de hel waarvan Van de Beek zegt 'de zondaar vaart in de regel niet ter plekke naar de hel' (p. 132), fysiek overleefd en in geestelijk opzicht hun hemel herwonnen.

Mijn ouders hebben mij binnengeleid in het jodendom. Zoals bij iedere opvoeding, ligt de nadruk van de vorming op de periode van het vijfde tot en met het twaalfde levensjaar van het kind. Die levensjaren wil je, mits je daar met plezier aan terugdenkt, overzetten in het leven van je kind. Laten dat nu net de zwartste, meest donkere jaren van hun leven, van hun Joodse leven, zijn geweest. De jaren waarin zij op de negatiefst-denkbare wijze met hun jodendom, met hun joods-zijn, zijn geconfronteerd. Als kind. En toch hebben zij mij, hun kind, in die allesbeslissende vijfde tot en met twaalfde levensjaren tot jood gevormd.

Daarom, alleen daarom sta ik hier. Niet alleen dat ik niets met Van de Beek kan, hij miskent mijn bestaan. Van de Beek miskent mijn joods-zijn, mijn geestelijk bestaansrecht. Zoals hij uiteindelijk ook aan het concluderend einde van zijn boek het bestaansrecht van Israel zal miskennen.

De staat Israël

Over Israël zegt Van de Beek in eerste instantie dat het theologisch moeilijk ligt om de betekenis van de terugkeer van de joden naar het land te beantwoorden. Ha, dat is geen onbekend probleem. Maar Van de Beek gaat er wel heel handig mee om. De huidige staat Israël is ook voor Van de Beek een theologisch gegeven in het verlengde van de belofte aan Abraham; de landbelofte.

Maar vervolgens begeeft Van de Beek zich op het ijs van de politiek. Te glad ijs voor hem, zo blijkt. In zijn *Teveel gevraagd* dat Van de Beek als te smalle verantwoording moest schrijven op *De Kring om de Messias*, stelt Van de Beek dat de joden blijkens het Oude Testament de unieke gave en opgave hadden ontvangen om het land Israël te bewonen. Uniek, want de ontvangen opdracht betekent dat de joden volgens Van de Beek hun samenleving zuiver moeten houden (p. 332). Het zijn de woorden van Van de Beek. De samenleving zuiver houden.

In *De Kring om de Messias* zegt Van de Beek dat de joden het land niet behoren te verwerven door hun toepassing van 'etnische zuiveringen' (p. 373). Een beladen term, etnische zuiveringen. Een term die van de Beek op geen enkele wijze onderbouwt.

Dan constateert Van de Beek dat het niks wordt met Israël zolang er geen koning is (p. 332). Een koninkrijk dat, Van de Beek verwijst naar Handelingen 1:6, Hij weer zal oprichten. En de dag dat het koninkrijk wordt opgericht zal voor Israël pas komen wanneer het de Messias erkent (p. 380).

Uiteindelijk veegt Van de Beek zijn eerdere theorieën onder het tapijt en zegt: het gaat niet om de vervulling van de landbelofte aan de

aartsvaders maar om de hemelse rust (p. 363). Makkelijk gezegd. Zo hoeft de christelijke theologie zich niet meer bezig te houden met de lastige kwestie van het concrete land tussen Jordaan en Middellandse Zee en alle lastige politieke vragen die daaraan verbonden zijn. Van de Beek vindt dat het Joodse volk (voor zover dus nog niet bekeerd) zich maar tevreden heeft te stellen met een 'priesterlijke landbelofte'. Gelijk de levieten die geen land toebedeeld hadden gekregen. "Israël zal moeten leren dat voor de priesters geldt dat de Here hun erfdeel is. Als Israël zich leert verstaan als kring om de priesterlijke Messias dan dient dat uiteindelijk hun vrede." (p. 361). Zo begrijpt Van de Beek blijkbaar "Ons vaderland²⁴ is in de hemel en verwachten wij onze Verlosser, de Heer Jezus Christus" Filippenzen 3:20 in de Willibrordusvertaling. Steeds maar die drang tot jodenbeking.

Partners in de verwachting

Een theoloog als Gerard Cornelis den Hertog, hoogleraar systematische theologie in Apeldoorn klink dan een stuk genuanceerder in zijn *Gedeelde Hoop, Israël en de kerk op weg*²⁵. Den Hertog spreekt de hoop uit dat Israël en de kerk 'partners in de verwachting' zullen zijn. Den Hertog, behoort evenals Peter Tomson, Geert Cohen Stuart en Henk Vreekamp tot de criticasters van wat Van de Beek heeft geschreven. Tomson, gevraagd naar zijn kijk op Van de Beek zei mij naar aanleiding van zijn bespreking uit 2006: "Achteraf vind ik mijn oordeel nogal mild, dat zal wel hebben samengehangen met de plaats van publicatie. Soms kan je beter wijzen op contradicties dan veroordelen."²⁶ Het zijn oordelen uit het segment van de kerk, van een Vreekamp, een Cohen Stuart en een Tomson, die het jodendom en betrokkenheid op het Joodse volk tot hun specialisme hebben gemaakt. Maar daarbuiten, buiten de kring van predikanten en theologen

die zich met de verhouding jodendom – christendom bezighouden, is het akelig stil gebleven.

Protestants antisemitisme

Zo komen we uiteindelijk toch weer bij die tekst uit Mattheüs 27 uit, verzucht Van de Beek (p. 136). Uiteindelijk heeft de kerkelijke traditie gelijk als ze de tekst 'Zijn bloed kome over ons en onze kinderen', op de joden betreft. Want in *hun* oordeel, in hun straf dus, participeren de joden in *zijn* oordeel, zegt Van de Beek. Hoe kan Van de Beek dergelijke theorieën het publiek in menen te moeten werpen.

Wallet in 'Een gevaar voor ons land'-*Protestants antisemitisme als zwarte bladzijde*²⁷, dat de deelnemers aan de PKN Studiereis hebben gekregen, spreekt van een 'religieus antisemitisme' dat onder Nederlandse protestanten lange tijd voorkwam – en hier en daar nog wel.²⁸

Toets wat Wallet vervolgens zegt aan de woorden van mensen als Van de Beek. Een basiselement in dit religieus antisemitisme is, volgens Wallet, de opvatting dat joden verantwoordelijk zijn voor de kruisdood van Jezus en daarom als straf voortaan in de geschiedenis moeten lijden. De Bijbeltekst 'Zijn bloed kome over ons en onze kinderen' wordt, zegt Wallet, als legitimatie gezien voor elke ramp, alle ellende die joden sindsdien is overkomen. Wallet noemt de meest extreme uitwerking hiervan dat zo ook de Sjoa door de joden over zichzelf is afgeroepen. Waarop Wallet besluit met: het evangelistenechtpaar Lucas en Jenny Goeree werd voor die opvatting nog in de jaren 1980 voor het gerecht gebracht. Het evangelistenechtpaar Lucas en Jenny Goeree stelt in hun blad *Evan* dat de joden de Holocaust aan zichzelf te wijten hebben. „Al datgene wat aan de joden is overkomen, tot en met de vervolging van en de moord op zes

²⁴ Andere vertalingen: ons burgerrecht (NBV), burgerschap (HSV); want wij zijn burgers van een rijk in de hemelen (NBG)

²⁵ Gerard C. den Hertog, *Gedeelde Hoop, Israël en de kerk op weg*, 2003

²⁶ E-mail, 2 januari 2018

²⁷ B. Wallet, 'Een gevaar voor ons land'- *Protestants antisemitisme als zwarte bladzijde*, tijdschrift Wapenveld juni 2015

²⁸ Waarom de aanhalingstekens is mij niet duidelijk.

miljoen joden door het nazi-regime, is hun eigen schuld". De Hoge Raad vindt dat de Goerees zich schuldig hebben gemaakt aan belediging in de zin van artikel 137e van het Wetboek van Strafrecht²⁹. Hun geloof is geen vrijbrief om anderen te beledigen, stelt de Hoge Raad. De civiele rechter veroordeelde het echtpaar ook, omdat ze het blad huis aan huis hebben verspreid, wetende dat ze anderen hiermee mogelijk zouden kwetsen.

"De kerk heeft mij aangesteld", zegt Van de Beek bij zijn emeritaat³⁰. De Hoge Raad heeft de zelfbenoemde evangelisten Goeree veroordeeld.

Onverantwoordelijk

De theoloog en predikant dr. Henk Vreekamp hekelt Van de Beeks opvattingen. Vreekamp vindt hem onverantwoordelijk³¹.

Ik heb het boek van Van de Beek gelezen. En kan niet anders dan het eens te zijn met Vreekamp. Ook het vervolg of weerwoord *Teveel gevraagd?* is voor Vreekamp onvoldoende. Des te ontstellender is dat Van de Beek nog diverse bevorderingen heeft kunnen bereiken nadat hij zijn boek had gepubliceerd. Onbegrijpelijk.

Het te Amsterdam gevestigde Nederlands-Israëlietisch Seminarium moest een affiliatie aangaan met een universiteit. Opdracht van de minister van OC&W. De keuze was tussen de Universiteit van Amsterdam en de Vrije Universiteit. De UvA heeft geen theologieopleiding meer, nog wel een vakgroep semitische talen. De VU heeft nog wel een faculteit godgeleerdheid en binnen haar muren al diverse christelijke en andere seminaria en ambtsopleidingen. Toch koos het Seminarium voor de UvA, en niet voor de VU. Daar, bij de VU, was Van de Beek de faculteitsdecaan.

²⁹ Goerees beledigden joodse volk, Reformatorisch Dagblad, 19 oktober 1988

³⁰ A. van de Beek, Leven bij de dag der kleine dingen, interview in verband met zijn emeritaat, Reformatorisch Dagblad, 10 sept. 2010

³¹ Henk Vreekamp, in: *Centraal Weekblad*, 51/6, 7 februari 2003, p. 8/9

Bidden voor bekering

Een voorbeeld van 'ex Cathedra' is Dr. Maarten Klaassen. Hij is sinds 2006 predikant binnen de Protestantse Kerk Nederland en nu ruim twee jaar in Arnemuiden.

Klaassen laat geen kans onbenut om zijn boodschap uit te dragen: bekeer de joden³². Want, betoogt Klaassen, Jezus is messias voor Joden en heidenen³³.

Klaassen zegt in zijn persoonlijk gebed maar ook in de voorbede die hij in de kerkdienst uitspreekt regelmatig te bidden voor Israël. "En dan mag je ook bidden dat de dag van de bekering en vrede voor Israël spoedig aan mag breken. Er is, ook voor de Jood, geen echte vrede buiten Jezus, de Messias."³⁴ Klaassen noemt het 'misdadig' om joden Jezus te onthouden.

In maart 2017 sprak de voorganger van de Messiasbelijdende gemeente in Haifa in de Christelijk-Gereformeerde Bethelkerk in Assen en een andere prediker van zelfde signatuur sprak er in april 2016. De Bethelkerk is een kerk die tot de Sjoa de synagoge was van Assen. Na de oorlog stond de sjoel leeg. Nu wordt er zending onder de joden gepredikt.

Vanuit de Gereformeerde Gemeente is een kerkgemeenschap opgericht in Israel. In Nazareth verricht de predikant met zijn vrouw er zendingswerk onder niet-christenen, waaronder met name dus joden.

Dominee Van Silfhout, van het deputaatschap voor Kerk en Israel binnen de Gereformeerde Gemeenten verwees naar een verklaring die enkele tientallen rabbijnen in het najaar van 2015 uitgaven. Ze riepen op tot een positieve visie op Jezus en het christendom. Dominee Van Silfhout grijpt deze verklaring aan om te proberen joden richting Jezus te brengen: „Biedt het mogelijkheden om in het contact met joden hen te wijzen naar Christus? Misschien is het een klein stapje in die richting.” Bij een binnenkerkelijke bijeenkomst vertelde ds. C.J.

³² M. Klaassen, <http://www.mklaassen.net/interviews/vrede-israel/> 4 december 2014

³³ M. Klaassen, <http://www.mklaassen.net/artikelen/jezus-messias-voor-jood-en-heiden/> 10 december 2016

³⁴ Ibid., 4 december 2014

Meeuse over zendingswerk onder joden in Oekraïne, over leatuurverspreiding, gaarkeukenwerk en over samenkomsten.

In verschillende gemeenten van de Hersteld Hervormde Kerk wordt in de zondagse voorbede ruimte gemaakt voor een Nederlands zendingsechtpaar dat sinds 2010 vanuit een winkelunit in de Israëlische woestijnstad Dimona heeft geprobeerd het geloof uit te dragen.

Andere joodse man

In 2004 verscheen de Nieuwe Bijbelvertaling. De publicatie werd begeleid door een advertentiecampagne. Daarin werd het Bijbelboek Ester door een bekende Nederlander tevens dochter van een gereformeerde dominee behandeld om te concluderen dat het boek 'een echt oudtestamentisch boek is, waar het bloed van de pagina's spat'. Daarvoor wordt de jood Mordechai verantwoordelijk gesteld. De advertentie besluit met de zin: 'Gelukkig heeft later een andere joodse man de boodschap van liefde en verzoening gebracht.'

Het Joodse geloof stond in deze publicatie voor bloed dat van de pagina's spat; voor geen liefde; en geen verzoening. Door de eeuwen heen is het Joodse volk vervolgd en gediscrimineerd op grond van het feit dat het die 'andere joodse man' en het Nieuwe Testament niet aanvaardde maar vast bleef houden aan het eigen, oude, testament. Wallet wijst er op dat joden in de gereformeerde preken van zowel voor als na de oorlog, naar voren komen als de spreekwoordelijke antipode van de christelijke boodschap van genade³⁵.

Het Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap liet destijds weten het als schokkend te ervaren dat bij de publicatie van een nieuwe Bijbelvertaling het joodse geloof opnieuw als bloeddorstig wordt geportretteerd. "Opnieuw wordt de Bijbel op deze manier het handboek om het Joodse volk te beschadigen en wordt voortgeborduurd op het 2000 jaar oude beeld

van de ondeugdelijkheid van de jood die zich verbindt aan het oude testament tegenover het betere van het nieuwe testament."³⁶

De opmaat tot bekering

Bij de stichting Herleving gebed voor Israel is men blij wanneer vanuit de Verenigde Staten een vliegtuig vol Joodse jongeren op aliya gaat (emigreren naar Israël). Joden die zich in Israel vestigen, dat is de opmaat voor bekering. "De tijd van het herstel van het volk Israel breekt aan. Dat zal uiteindelijk een bekering brengen."³⁷

Aan de gedachte om Joden naar Israel te brengen ligt ten grondslag dat Jezus naar Jeruzalem zal komen en zich daar zal openbaren aan zijn volk. Of zoals Hubrecht Smits, directeur van Trans World Radio het verwoordt³⁸: "De verkondiging van het goede nieuws van Jezus Christus begint te Jeruzalem. Als ik in Jeruzalem aankom wordt al snel duidelijk dat deze taak nog niet af is. Jeruzalem is het centrum van de joodse orthodoxie."

Een van de activisten die namens Christenen voor Israel in Oekraïne arme joden aanspoort naar Israel te gaan, zegt: "Jezus zal komen naar Jeruzalem en dan zullen zij hem zien als de ware Messias. Van waar hij is opgegaan, zal hij ook terugkomen (Vgl. Handelingen 1:11). **Daar kunnen de Joden niet onder uit.**" Een dwingende uitspraak.³⁹

Een predikant die vanuit dezelfde organisatie actief is in de kring van aliya-stimulators: "Jeruzalem zal het centrum van de wereld zijn". Hij vindt dat het brengen van joden naar Israel

³⁶ NIK verontwaardigt over advertentie Nieuwe Bijbelvertaling, <http://www.nik.nl/2004/10/nik-verontwaardigd-over-advertentie-nieuwe-bijbelvertaling/>, 25 oktober 2004

³⁷ Stichting Herleving Gebed voor Israel, *Record aantal kinderen in een vlucht naar Israel*, <http://www.gebedvoorisrael.nl/index.php/blog/post/224-record-aantal-kinderen-in-een-vlucht-naar-israel>, 27 juli 2013

³⁸ Reis met TWR directeur Hubrecht Smits, Evangelisatie waar het allemaal begon: Israël en het Midden-Oosten, <https://transworldradio.nl/nieuws/evangelisatie-waar-het-allemaal-begon-isra%C3%ABl-en-het-midden-oosten>, 10 juni 2017

³⁹ Breng de Joden thuis, https://www.npo.nl/2doc/29-03-2016/VPWON_1240999, 29 maart 2016

³⁵ Wapenveld, juni 2015, p. 8

een louteringsproces tot doel heeft. “Het gaat om zuivering. Het is een louteringsproces dat tot hun geestelijke verlossing gaat leiden. Het gevolg daarvan is, ze zullen Mijn Naam aanroepen en ze zullen zeggen de Heere is mijn God.”⁴⁰ Dat is het uiteindelijke doel van het brengen van de joden naar Israel.

Pecunia voor joodse mensen

In de derde categorie, de Pecunia, vinden we de stichting Roechama uit Nieuw-Lekkerland. Via de stichting kun je joodse gezinnen in Oekraïne adopteren. Naast materiële hulp zijn er ook Bijbels. “We hebben heel mooie Bijbels aan kunnen schaffen, die speciaal bestemd zijn voor joodse mensen. Achterin deze Bijbel zit een gedeelte van veertien pagina’s, getiteld: profetieën over de Messias, vervuld in Jesjoea. Bij elke profetische tekst uit het Oude Testament, staat de tekst uit het Nieuwe Testament die de vervulling daarvan is.”⁴¹

Roehama komt in verre uithoeken van de voormalige Sovjet-republiek. “We mogen hen vaak vertellen van de God van Israel; van het plan wat Hij met Zijn volk heeft; we mogen met hen bidden. Zo worden de mensen niet alleen materieel geholpen, maar ook in geestelijk opzicht!”

Roehama werkt samen met een organisatie Zhyttia, een christelijke Oekraïense liefdadigheidsinstelling, ‘die onder joodse mensen werkt’. Zhyttia helpt niet alleen in materieel opzicht, maar ‘brengt ook het Woord van God’. Op bijeenkomsten wordt verteld uit het Oude en Nieuwe Testament, “aan joodse mensen die het Woord van God vaak helemaal niet kennen, na zoveel jaar atheïsme. Er worden op zulke bijeenkomsten ook Hebreeuwse liederen gezongen en er wordt gebeden.” De stichting Roehama uit Nieuw Lekkerland zamelt er geld voor in.

Drie jaar geleden werd bij een actie op een middelbare school in de Betuwe 22.000 euro

opgehaald. Het geld werd besteed aan het vertalen van christelijke kinderboeken in het Hebreeuws, ‘ter verspreiding onder het Joodse volk in Israël’⁴².

In 2013 werden er door de stichting Israel en de Bijbel 10.000 exemplaren gedrukt van het Nieuwe Testament in modern-Hebreeuws, gericht op seculiere Israeli’s. De Joodse gemeenschap in de Parijse voorstad Sarcelles kreeg in 2015 te maken met ernstige antisemitische incidenten. Daarop is een team van Israel en de Bijbel er naartoe gereisd. “Zij hebben er de Joodse gemeenschap mogen bemoedigen met het Woord van God”.

Israel en de Bijbel besteedde in de afgelopen vier jaar meer dan twee miljoen euro om te evangeliseren onder de Joden en beschikt daarnaast over een groot aantal onbetaalde vrijwilligers.

De inmiddels hoogbejaarde Henk Schipper uit Veenendaal zet zich met volle overgave in om een boek dat hij schreef over de bronnen van de Messias in het Oude en Nieuwe Testament over de aarde te verspreiden. Zijn boek is in meer dan tien talen vertaald. Schipper: “Deze boeken zijn bestemd om uit te delen onder joodse mensen, gelovig en niet gelovig.” De Nederlandse stichting Israël en de Bijbel deelt in Oekraïne een Russische vertaling van Schippers Bijbelstudieboek uit. In augustus 2016 vertelde Schipper opgetogen: “Vorige week kreeg ik een bericht dat een Jood tot geloof in Yeshua is gekomen door het bestuderen van de Russische editie. De Heere werkt! Hem zij alle eer.”⁴³

In Antwerpen heeft zich in 2013 vanuit Nederland een evangelist uit Zeeland als fietsenmaker in de joodse buurt gevestigd met als verhuld oogmerk: een christelijk zendingsinitiatief te zijn; *joden-zending* onder dekmantel van een fietsenreparatie. In een interview in een magazine van het

⁴⁰ Breng de Joden thuis, https://www.npo.nl/2doc/29-03-2016/VPWON_1240999, 29 maart 2016

⁴¹ <http://www.roechama.nl/projecten-2>

⁴² https://www.onderwijsisrael.nl/acties/voortgezet-onderwijs/vlc-kesteren_215/

⁴³ <https://www.rd.nl/kerk-religie/subscription-required-7.133?ald=1.1118998>

Reformatorisch Dagblad heeft hij gezegd de fietsenmakerij te zijn begonnen met het doel te evangeliseren onder de Joodse bewoners.⁴⁴

Uit de weg ruimen

Ook in een ander deel van de protestants-christelijke gezindte kom je op z'n zachtst gezegd vreemde, theologisch beredeneerde standpunten tegen over Joden.

Ik maak een kort uitstapje naar het boek van N.T. Wright, *Paulus van Tarsus. Een kennismaking met zijn theologie*. Tom Wright schrijft⁴⁵ over de vroege Saulus, de vervolger, en de latere Paulus, de bekeerling. Wright beschrijft hoe Saulus was en hoe Paulus uiteindelijk is, de weg die hij van vervolger tot bekeerling heeft doorgemaakt. Wright, anglicaans bisschop van Durham geweest, staat er om bekend aan de hand van hedendaagse voorbeelden, soms zelfs aan het betaald voetbal ontleend, de Bijbel uit te leggen. Volgens Wright zijn de denkbeelden van de Joodse Saulus vergelijkbaar met die van Yigal Amir, de wat Wright noemt, joodse fundamentalist, die de Israëliische premier Rabin vermoordde. Wright noemt Yigal Amir 'een twintigste-eeuwse versie van Saulus van Tarsus'.

Het zijn vergelijkingen die mij doen afvragen; waar heb je het voor nodig? Waarom Paulus in zijn 'slechte tijd' afschilderen als de Rabinmoordenaar van het jaar nul en wanneer hij door toedoen van zijn ervaring met Jezus tot het geloof komt dat hij de koning, de messias is, Paulus de hemel in schrijvend.

Uit de weg ruimen

Theoloog des Vaderlands Janneke Stegeman zei bij haar promotie aan de Vrije Universiteit dat het Zionisme "exclusief een land claimde waar al mensen woonden, en meende die mensen *uit de weg te kunnen ruimen*"⁴⁶. Het is in lijn met en

net zo onfris als Van de Beek die het heeft over etnische zuiveringen.

Om haar betoog kracht bij te zetten laat Stegeman tegelijkertijd een plaatje zien van hoe het territorium dat we tot mei 1948 kennen als Brits mandaatgebied ten westen van de Jordaan rivier, en dat geleidelijk meer Joods en minder Palestijns wordt.

Stegeman laat vier fases zien, maar – bepaald onwetenschappelijk – jaartallen en een bron ontbreken. Plaatje 1 lijkt de situatie te zijn voor het beëindigen van het Britse mandaat; plaatje 2 lijkt het delingsplan van 1947 te zijn dat nooit is gerealiseerd, plaatje 3 de situatie vanaf 1948 tot juni 1967 en plaatje 4 de situatie na de Oslo-akkoorden.

Plaatje 1 was geen zelfstandig Palestijns gebied, maar in z'n geheel, groen en wit, Brits Mandaat-gebied.

Plaatje 2 is het verdelingsplan dat de Arabische wereld afwees.

Plaatje 3 toont de groene gebieden die bezet waren door Egypte en Jordanië.

Plaatje 4 zijn de gebieden, waar voor het eerst, en door Israël daartoe beschikbaar gesteld, Palestijns zelfbestuur plaatsvindt, de autonome Palestijnse Autoriteit.

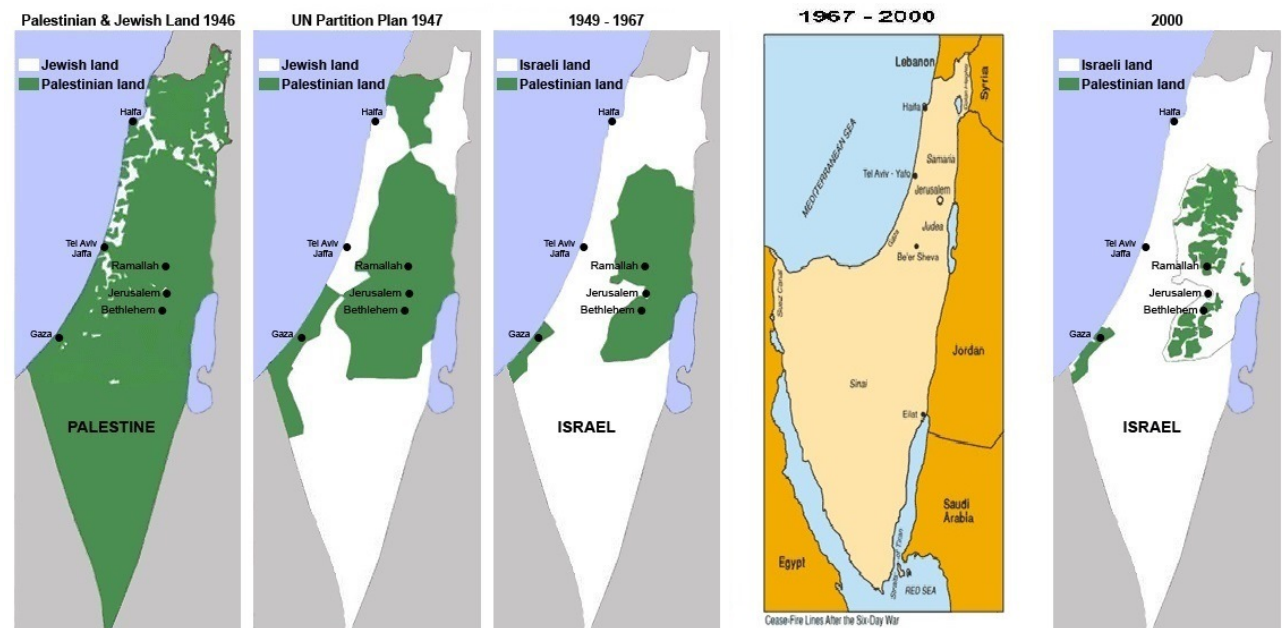
Wat ontbreekt is een plaatje tussen 3 en 4 in, met de staakt-het-vuren grens na juni 1967.

⁴⁴ Terdege, 30 januari 2013

⁴⁵ N.T. Wright, *Paulus van Tarsus. Een kennismaking met zijn theologie*, Zoetermeer, 1998, p. 25-38

⁴⁶ Janneke Stegeman, *Lekenpraatje promotie Vrije Universiteit*, 14 januari 2014, 2.02 min.

Op het ingevoegde plaatje zou in de kleurschakering groen en wit alleen nog maar wit te zien zijn. Want sinds 1967 was het gehele gebied op basis van de staakt-het-vuren grens onder Israëliësch gezag. Sindsdien, sinds de vredesakkoorden met Egypte, sinds de Oslo-akkoorden en sinds de terugtrekking van Israel uit de Gazastrook, is het gebied onder Israëliësch gezag kleiner geworden en zijn de

Palestijnen er qua gezag over gebied juist op vooruit gegaan.

Stegeman is gepromoveerd over religieuze tradities en het Israëliësch-Palestijns conflict. Maar een juist beeld schetst Stegeman dus bewust niet. Stegeman noemt de lijn van hedendaags Jodendom naar de TeNaCh niet meer dan 'een claim van continuïteit'⁴⁷.

⁴⁷ Janneke Stegeman, *ibid.*, 3.02 min.

De God van Abraham, de God van Izak en de God van Jakob

Theoloog Stefan Paas, verbonden aan de VU en aan de Theologische Universiteit Kampen, onttrekt ook de rechtstreekse band van het Jodendom met Tora en TeNaCh. "Denk niet dat het religieus jodendom net zoiets is als het oudtestamentisch Israel. Het is een eigen traditie, een afzonderlijke religie."⁴⁸ Waardoor het verlangen zich in het Joodse land te vestigen, niet langer een vanaf aartsvader Abraham ononderbroken lijn is, maar niets meer dan een modegril. Natuurlijk is het hedendaagse Jodendom anders [niet iets anders] dan hetgeen met Abraham werd geïntroduceerd of dat werd uitgevoerd door Mozes, of door koning David.

Maar voor de hedendaagse jood, is zijn geloof weldegelijk in een rechte lijn op die illustere voorgangers terug te voeren. Dagelijks roept de Jood in zijn gebeden de God van Abraham, de God van Izak en de God van Jakob⁴⁹ aan. Dagelijks leest de Jood in zijn gebeden hoe God tot Mozes sprak en citeert de voor het Joodse volk bestemde boodschap.

Naast hun werk en tijd voor het gezin, naast het uitvoering geven of proberen te geven aan de *mitswot*, de talloze Joodse voorschriften, bestuderen Joden wekelijks of zelfs dagelijks Joodse bronnen als Misjna en Talmoed. De Talmoed is de zo'n zesduizend pagina's dikke rond het jaar 220 afgesloten uitleg-discussie over de Tora, en behandelt alle denkbare fysieke en metafysische onderwerpen over deze wereld en de transcendentale wereld. Dat gebeurt niet alleen door rabbijnen, die de Joodse bronnen bestuderen; ook door gewone mensen, vaders, moeders, studerende, pensionado's. Hun aantal neemt eerder toe dan af. De verspreiding van het bronnenmateriaal neemt duizelingwekkende vormen aan in ons digitale post-drukwerk tijdperk.

Ik geef u een voorbeeld.

De Tora, de vijf boeken van Mozes wordt in een jaar uitgelezen. Daartoe is de Tora ooit ingedeeld in stukken, en iedere week, iedere

sjabbat wordt dus zo'n stuk van de Tora gelezen. Wekelijks krijg ik over het Tora-stuk van de week een PDF in mijn e-mail box. Als ik de PDF open is het eerste wat ik doe, kijken naar het aantal pagina's. Want dat groeit iedere week. De PDF is een verzameling van wat diverse auteurs en uitgevers in een bladzijde of 4 à 6 opschrijven over de Tora-afdeling van de week en andere aanverwante onderwerpen. Iedere week. Iedere week een nieuw stuk tekst, nieuwe verklaringen. Jaar in jaar uit. Deze week staat de bladzijde-teller op 358. En dat is alleen nog maar de Engelstalige PDF. Er is ook een Hebreeuws-talige, met andere auteurs, andere bronnen, en andere uitgevers, en zo is er ook een PDF in het Jiddisch. Iedere week. Iedere week een nieuw stuk tekst, nieuwe verklaringen. Jaar in jaar uit. Creatief maar niet een *creatio ex nihilo* theologiseren. Nee, steeds voortbouwend op wat eerdere geleerden hebben geschreven over de Tora en de oudtestamentische profetenboeken.

Het doorgaand leren buiten eigen vakgebied is voor joden een doodnormale zaak, maar behoorlijk wezensvreemd in de Westerse maatschappij.

Onthutsend

Mensen als Paas, Van de Beek, Stegeman en Klaassen, organisaties als Roechama of muziek-makende christenen die met Israëliëse vlaggen in de joodse winkelstraat van Amsterdam komen om onder de Joden te evangeliseren, ontlene aan hun christelijke geloofsovertuiging negatieve opvattingen aangaande het jodendom. Ze komen uit heel verschillende delen van de pluriformiteit van het protestantisme. Maar hierin valt hun denken samen en daarmee zetten zij een lijn voort die eeuwenoud is en een spoor van fysieke, mentale en materiële ellende heeft veroorzaakt.

⁴⁸ Stefan Paas, in: *De Nieuwe Koers*, april 2017

⁴⁹ Exodus 4:5

Een interessante noot

U hebt als deelnemer aan de door de Protestantse Theologische Universiteit en het Centrum voor Israël Studies georganiseerde studiereis een artikel van dr. Bart Wallet toegestuurd gekregen. Ik verwees er eerder naar. Het gaat over protestants antisemitisme. Aan zijn artikel hangt een interessante noot. Wallet bespreekt de wijde verbreiding in protestantse kring van negatieve stereotyperingen van joden. In zijn noot 8 citeert Wallet *De Waarheidsvriend*, het orgaan van de Gereformeerde Bond, die het heeft over joden die 'zich inwerken in de wereld en zich innestelen in geldbezit, in macht, in invloed onder volkeren, waarin zij vreemd zijn'; De geldmarkt, de pers, de politiek was hun jachtterrein'; 'zij hebben geheimzinnigen invloed'.

Wallet gebruikt het citaat ter illustratie van hoe er over joden werd gedacht, gezegd, geschreven en gepreekt in de negentiende en vroegtwintigste eeuw. Ik noemde de noot interessant. En dat doe ik vooral vanwege de datering. Hoe er over joden werd gedacht, had Wallet ook met een ander citaat uit de negentiende en vroegtwintigste eeuw kunnen schragen. Maar hoe over joden werd gedacht en gesproken onderbouwt Wallet met een citaat uit *De Waarheidsvriend* van ... december 1938. Dat is ná dat op 9 november in nazi-Duitsland de *Reichskristallnacht* plaats had gevonden.

Zou aan *De Waarheidsvriend* dit voorbij zijn gegaan? Was de Kristallnacht nog steeds geen voldoende wake up call geweest.

De onopgeefbare verbondenheid

Het thema van uw reis naar Israël is de onopgeefbare verbondenheid. Onopgeefbaar verbonden met wie of wat? Voor ù sprekend zou ik zeggen: onopgeefbaar verbonden met Israël, met het Joodse volk, het joodse land - zoals de joden dit verstaan, en het jodendom ook zoals de joden dit verstaan, in al zijn pluriformiteit. Dat althans zou mijn idee zijn van uw onopgeefbare verbondenheid.

Ik geef u een voorbeeld van recent zelf-verstaan. Dat de ruiten in zijn geslagen van het joodse, kosjere, restaurant HaCarmel in Amsterdam, heeft de hele wereld kunnen zien dankzij een filmpje dat een overbuurman vanuit zijn raam ervan maakte en dat op internet is gezet. Is het vandalisme, huisvredebreuk, diefstal? Ja, als je de deur intrapt, een vlaggenstok pakt en daarmee de ramen inslaat, dan is dat vandalisme, huisvredebreuk en diefstal. Als je dat doet bij een joods, kosjer restaurant, de Israëlische vlag grijpt, getooid bent met een Palestijnse vlag, Allahs grootheid aanroept en achteraf in je verklaring verwijst naar Jeruzalem en je afkeer van Israël, dan is dat op z'n minst antisemitisme en door het toepassen van gemotiveerd geweld jegens een publieke Joodse plaats, kun je het ook de kwalificatie 'terreur' geven. Hoe dan ook, in het zelf-verstaan van de joodse gemeenschap is het meer dan lukraak vandalisme, huisvredebreuk en diefstal.

Het zich publiekelijk uitspreken van de Protestantse Kerk heb ik gemist. Het is er niet geweest. Waarom geen publieke verklaring?! Waarom geen boodschap van sympathie? Jaarlijks ontvangen de joodse organisaties een boodschap van de Protestantse Kerk en de Commissie Kerk & Israel voor het joodse Nieuwjaar. Een sympathiek gebaar over een abstracte zaak. En jaarlijks maakt het Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap er gewag van in haar eigen media⁵⁰. Ik had graag ruimte ingeruimd voor het bericht van de Protestantse Kerk over de veroordeling van een concrete daad van haat, een daad van geweld, van antisemitisme, van terreur wellicht. Want zo zelf-verstaat de joodse gemeenschap wat er bij het joodse, kosjere restaurant in Amsterdam is gebeurd.

Gaat u aan dit zelf-verstaan tornen, dan geraakt men op glad ijs. Dan kan het voor de joodse gemeenschap pijnlijk en kwetsend worden. Ik

⁵⁰ Protestantse kerken sturen Rosj Hasjana-wens en houden Israëlzondag, <http://www.nik.nl/2016/10/protestantse-kerken-sturen-rosj-hasjana-wensen-en-houden-israelzondag/>, 9 oktober 2016

heb u geprobeerd te schetsen met welke bagage, zowel historisch als geestelijk, zowel qua verbondenheid als qua zelfbewustzijn, wij ons jodendom beleven. Zo'n jood heeft vandaag met u gesproken; *a posjete Jid*, een eenvoudige jood, maar wel één met een dergelijke bagage.

Het onderzoek van Ewoud Sanders geeft een onthutsend beeld over de inzet van kinderverhalen bij het bedrijven van zending en het neerzetten van joden. Wie verder kijkt, ziet dat in delen van het christendom er nog steeds sprake is van een op z'n zachtst gezegd onaangename kijk op het jodendom. Sanders' onderzoek gaat niet alleen over een fenomeen uit het verleden. Het woord 'springlevend' is eerder op z'n plaats. Maar het jodendom zelf is ook springlevend; gelukkig wel.